

ПРОГОНИ И ПРОЦЕСИ НА БУГАРСКИОТ ОКУПАТОР ВО МАКЕДОНИЈА ВО 1941 ГОДИНА

Бугарскиот фашистички окупатор, во спроведувањето на својата политика во Македонија во 1941 година, не избираше никакви средства. Се служеше со најдрастични средновековни методи и средства, почнувајќи од преселување на цели фамилии и население од цели села и општини, преку масовни мобилизации на селско и „неблагонадежно“ население во „трудоите групи“, интернирања, ограбувања, силувања, поединечни и масовни беспричински претепувања до смрт, па до убиства и најстрашни измачувања. Потоа разни ограничувања, реквизиции, апсења и судски процеси. Со еден збор, својата политика и „новиот ред“ бугарскиот окупатор се обиде да го наложи и зачува со нечун дотогаш терор во Македонија.

Овде ќе се задржиме само на мерките на бугарскиот окупатор за задушувањето на револуционерниот отпор на македонскиот народ и, во врска со тоа, би изнеле некои податоци за иселувањето, апсењата и судските процеси во Македонија во 1941 година.

По доаѓањето на бугарскиот фашистички окупатор во Македонија¹⁾, за неколку дена, со помош на постојните акциони комитети²⁾, успеа да воспостави своја власт. Набргу потоа, уследија и првите наредби на обласните директори и полициските началници.³⁾

1) Три дена по нападот на Кралство Југославија, во 1941, од страна на фашистичка Германија, во Скопје навлегоа фашистичките германски моторизирани единици, а заедно со нив, како предвесници, дојдоа и првите емисари од Софија. Кон средината на мај бугарските фашистички окупатори конечно ја окупираа скоро цела Вардарска Македонија, со исклучок на неколку градови со нивните околии, кои беа окупирани од страна на Италија.

2) Неколку дена пред влегувањето на првите бугарски окупаторски војници во Македонија, во Скопје пробугарските елементи формираа „Бугарски централен акционен комитет за Македонија“, со седиште во Скопје, а подоцна такви комитети се формираа и во внатрешноста. Овие комитети имаа цел да ги подготват народот и теренот за доаѓањето на бугарската фашистичка војска, администрација и полиција и, во таа смисла, беше насочена нивната активност, во прв ред на Централниот акционен комитет. Таа активност се состоеше во ширење лажни верзии за Бугарија — „новата ослободителка“, божем со доаѓањето на бугарските војски во Македонија таа засекогаш ќе биде „ослободена“, дека настапил крајот на ропството под кое Македонија офкала само до пред неколку дена, дека еден голем идеал — слободата, за кој Македонија водела со векови борби и дала многу жртви, веќе е реалност итн. Сите овие пропагандни пароли се оформени во еден официјален документ на Бугарскиот централен акционен комитет за Македонија, објавен како ДЕКЛАРАЦИЈА ДО „БЪЛГАРИТЕ“ во Македонија, во в. „Македонија“, од средината на април 1941 (А ИНИ, Скопје, Чс. IV 335/1.)

3) Територијата на Македонија, што ја окупираа бугарските фашистички окупатори, административно беше поделена на две области: Скопска и Битолска, на чело на која се наоѓаа обласни директори. (М. Апостолски, А. Христов, П. Терзиоски: Положбата на окупирана Македонија во Втората светска војна (1941—1944), „Гласник“ на ИНИ — Скопје, 1963, г. VII, бр. 1, с. 19.

Така, на 26. IV. 1941 година, со наредба бр. 1,⁴⁾ скопскиот областен директор го известува населението од својата област дека од 26. IV. 1941 година на територијата на Скопска област се воспоставува редовна граѓанска, административна и општинска власт на „Царството Бугарија“ и дека во така воспоставената власт влегуваат во сила сите граѓански и административни закони што важат за „Царството Бугарија“. Истиот ден скопскиот областен директор издава и втора наредба⁵⁾, во која го предупредува населението од областа дека е должно бездруго да им се потчинува на новите власти и дека прекршителите ќе бидат најстрого казнувани. Скопскиот областен полициски началник, на 26. IV. 1941 година, издава наредба бр. 1⁶⁾ во која, меѓу другото, се вели:

„Секој граѓанин од областа е должен да се потчинува и да ги исполнува наредбите на полицијата. Сите наредби издадени од германските воени и полициски власти и натаму остануваат во сила, а особено ќе се внимава на полицискиот час. Најстрого се забранува собирање по групи, а лицата што ќе се обидат да прават состаноци без за тоа да имаат претходно одобрение од надлежните власти, најстрого ќе бидат казнувани...“

Горниве мерки на окупаторот требаше да му послужат за зацврстување на неговата власт, а преку тоа и за спроведувањето на својата политика.

Бугарскиот фашистички окупаторски апарат, свестен за фактот дека најголема пречка во спроведувањето на неговата политика ќе му биде Комунистичката партија во Македонија, непосредно по окупацијата презема мерки против македонските комунисти. Од бившите полициски архиви зема списоци за голем број македонски комунисти и за нив отвора посебни досиеја. Веќе во април 1941 година, бугарскиот весник „Зора“ почнува да објавува дописи за тоа како „комунистичко зло“ зафатило длабоки корења меѓу школската младина и работничката класа во Македонија, напомувајќи, при тоа, дека бугарските власти мора да водат особено внимание за тој факт и дека во Македонија треба да се испрати таков државен апарат што ќе биде во состојба да ја расчисти таа положба. Тоа практично значеше дека во Македонија треба да се испрати апарат од цврста рака, способен да ги уништи „комунистичките елементи“ кои се под „српско влијание“. И токму затоа не е случаен фактот дека бугарскиот окупаторски апарат во Македонија, во текот на 1941 година, заедно со војската, полицијата и администрацијата, ја надминува цифрата од преку 45 000.⁷⁾

Насетувајќи го незадоволството и подготовките за отпор што се појавуваа кај македонскиот народ, бугарскиот фашистички оку-

⁴⁾ в. „Македонија“, Г. I, бр. 2, 3 мај 1941, А ИНИ — С. Чс. IV/1.

⁵⁾ Исто.

⁶⁾ Исто.

⁷⁾ Преглед народноослободилачког рата у Македонији, 1941—1944, Београд, 1950, стр. 7.

патор совреме преземаше системни мерки за ликвидирање на „не-благонадежните“ и, во таа насока, Министерството за внатрешни работи на Бугарија, со посебна наредба од 7. VIII. 1941 година испратена до сите обласни полициски управи — оддел државна сигурност, дава упатства за начинот на испраќање на сомнителните лица во „трудоите групи“ и, притоа, дава и список на местата определени од страна на властите во најзафрлените делови на Бугарија. Во 8 окрузи беа организирани 103 логори.⁸⁾

Бугарскиот весник „Целокупна Б'лгарија“ од 19. IX. 1941 година, на своите страници, донесе јавно соопштение за влегување во сила на кривичниот закон од воено време, донесен на 13. IX. 1941 година.

Окупаторскиот терор и мерките што ги преземаше окупаторот, не беа во состојба да го запрат победоносниот ѓд на македонскиот

⁸⁾ Со писмо од бугарското Министерство за внатрешни работи и за народно здравје, бр. 1, — 644 од 7. VIII. 1941, испратено до обласните полициски управи, служба за државна сигурност, се даваат детални упатства за начинот на депортирање на трудоите групи во Бугарија и, при тоа, се прилага список за работните групи во одделните логори. Во прилог го даваме списокот на логорите во Бугарија.

Список на реони каде што престојувале трудови групи

1. Во реонот на 1. трудова дружина — Софија: работна група во Владаја—Марчарево, Своге—Радина, Бучино Проход—Искрец, Трн—Вукан—Трекрано, Л'пене—Копривштина, Гинци—Преохан, Клисуре—Козница, Трн—Одоровци—Звонци, Чамкорија—Радоил.

2. Во реонот на 2. трудова дружина — Пловдив: работна група во Момина Клисура—Пазариско, Малко Белово—Пазариско, Трн—Смолјанско, Стрелча—Панаѓурско, Лесичево, Пазариско, Пештера, Нареченски бани—Асеновградско, Хвајна, Батак—Пештерско (четири групи), Пештера, Југово—Асеновградско К'рнаре—Карловско (три групи).

3. Во реонот на 3. трудова дружина — Сливен: До службата пр. тр. повиност (обврска) при 3, Дружина за групата Сливен—Ичера, Стануца Чумерна—Сливенско, Изгрев—Ехловско, Граматиково—М. Трновско, Несебар, Р'жица—Ајтоско, Скеф—Бугарско, Котел, Тврдица—Новозагорско, Новоселец, До службата на групата Елена—Сливен, (две групи).

4. Во реонот на 4. трудова дружина — Шумен: Пролаз—Трговишко, Веселинов—Преславско, Горско—Албаново—Поповско, Вехтево—Шуменско, Овчарово—Шуменско, Рудник—Варненско, Владимирово—Добричко, Харман—Хас'мско, Ајдемир—Силистренско, Калипетрово—Силистренско, Балчик (три групи), Куртбунар, Тутракан (две групи), Врбица—Преславско.

5. Во реонот на 5. трудова дружина — Трново: Шипково, Тетевен, Купен, Кесарово, Драгомирово—Свиштовско, Петокладенци, Тревна, Тројан—Беклемето (две групи).

6. Во реонот на 6. трудова дружина — Плевен: Љути Брод—Лакатник, Вршец—Осиково, Фердинанд—Белоградчик, Цар Петрово—Кула, Кела—Вршка Чука, Галово—Крушевени, Гиген—Никопол.

7. Во реонот на 7. трудова дружина — Радомир: Васково, Симитлиј, Лагодеш—Горна Џумаја (четири групи), Царево Село, (четири групи), Св. Врач, Левуново, Чучилогово—Кустендилско, Босилеград, Гушево (две групи).

8. Во реонот на 8. трудова дружина — Стара Загора: Крцали, Давитково—Ардинско, Морјанци—Кривопатско, Мандрица—Ивајловградско, Симеоновград, Прневец—Чирпанско, Крумовград, Врбово—Харманлиско, Крцали (три групи), Момчилоград (две групи). (А ИНИ, Скопје, док. арх. бр. 5160).

народ и неговата решеност докрај да се бори за добивање на својата слобода. Како резултат на подолгите подготовки во текот на септември 1941 година, на територијата на Македонија дојде до исфрлување на првите партизански групи, а на 11. X. 1941 година, со нападот против участакот во Прилеп, и до првиот вооружен судир со окупаторот.

Во одговор на една таква акција, бугарскиот фашистички окупатор презеде остри противмерки. Командантот на V армија, генерал Бојдев, издаде наредба бр. 6953 од 6. X. 1941⁹⁾ година до командите на 14-тата и 15-тата пешадиска дивизија — скопска и битолска, а овие ја препратија до сите околиски управители, во која се даваа детални упатства за начинот на борба против „четниците“ — партизаните, за постапката при палењето на селата; стрелањето итн. Меѓу другото, во оваа наредба се вели дека заробените партизани треба да се убиваат затоа што:

„Запазувањето животот на партизаните со цел од нив да се добијат податоци за организацијата на нивното движење е бесмислено, затоа што тие се упорни луѓе и не треба да им се дава можност да ја манифестираат вродената сила пред населението, нашата стража и судските органи (власти)“.

Интересен е фактот дека една ваква наредба од полни четири густо отчукани страни следува по една брза телеграма бр. 1710 од 1. X. 1941¹⁰⁾ година од бугарскиот министер за внатрешни Габровски, упатена до обласните директори во Царството, во која се вели:

„Имаме податоци дека необузданите уште комунистички функционери подготвуваат акција за првите денови на октомври. Административните власти и полициските да бидат на штрек, парирајќи ја секоја таква појава најстрого.“

Репресалиите и апсењата кои во Македонија почнуваат во летото 1941 година се засилуваат и најмногу доаѓаат до израз непосредно по 11 октомври 1941 година. Дванаесетти октомври 1941 година, Прилеп осамна блокиран и тој ден, по разни пунктови во градот, затворени беа и беа причина претепани преку 900 лица, меѓу кои и старци.¹¹⁾ По неколку дена, дел од овие беа иселени, дел ослободени, а дел и натаму задржани во затворите. На 17. X. 1941 година истата слика се повтори и во Куманово.¹²⁾

Систематските апсења кои почнаа уште во јуни 1941 година во Македонија, според неполните податоци, до крајот на 1941 година ја достигнаа цифрата од преку 1 537 лица, дел од нив ослободени, поголем дел интернирани, а 134 комунисти, скоевци и симпатизери, беа изведени пред бугарските фашистички судови, кои на процесите во Скопје, Охрид, Битола и Куманово, во текот на

⁹⁾ А-ИНИ — Скопје, док. арх. бр. 5166.

¹⁰⁾ Исто, док. арх. бр. 5163.

¹¹⁾ Преглед народноослободилачког рата у Македонији, 1941—1944, Београд, 1950 година, стр. 14.

¹²⁾ Исто, стр. 15.

ноември и декември 1941 година, од зачуваните судски пресуди дознаваме дека: 38 лица се осудени на смрт со стрелање, 19 лица ослободени и одма депортирани, додека на другите 63 лица им се изречени временски казни во траење од 3—20 години или, вкупно изречени временски казни, во траење од 578 години.¹³⁾

Една од првите мерки што ги презеде окупаторот непосредно по неговото навлегување во Македонија беше иселувањето на колонистите од Македонија. За што побрзо иселување на колонистите од Македонија, бугарскиот окупатор во службата на државната сигурност отвори специјален оддел во врска со тоа прашање. Од расположивите податоци се гледа дека само до 1. VII. 1941 година од Скопска област се иселени 15 690 лица. До 1. IX. 1941 година овој број се зголеми на 19 453, та до крајот на 1941 година да се качи на 26 451 лице.¹⁴⁾

Меѓутоа, мерките што ги преземаше окупаторот за ликвидирање на отпорот и на Партијата, само привремено предизвикуваа криза во редовите на Комунистичката партија. Самиот факт дека македонскиот народ, предводен од КПЈ, и во тие најцрни денови не потклекнаа, како и конечната победа што ја извојува не само во 1941 година, зборува за високата свест и перспективата што му се отвораше на македонскиот народ во заедничката борба со другите братски југословенски народи.

¹³⁾ Податоците се извлечени од судските материјали, на бугарскиот окупатор, кои се чуваат во А ИНИ, Скопје.

¹⁴⁾ М. Апостолски, А. Христов, Р. Терзиоски, цитиран труд, стр. 38.